

ЦИВІЛІСТИКА

КЕРУЧЕНКО О. С.,
аспірант
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 347.45/.47

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ
ПСИХОЛОГІЧНИХ (ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ) ПОСЛУГ**

У статті аналізується місце договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг у системі цивільно-правових договорів. Доведено, що цей договір є основним, двостороннім, консенсуальним.

Ключові слова: цивільно-правове регулювання, охорона здоров'я, договір про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг, сторони договору, ціна договору.

В статье анализируется место договора о предоставлении психологических (психотерапевтических) услуг в системе гражданско-правовых договоров. Доказано, что этот договор является основным, двусторонним, консенсуальным.

Ключевые слова: гражданско-правовое регулирование, здравоохранение, договор о предоставлении психологических (психотерапевтических) услуг, стороны договора, цена договора.

The place of providing the psychological and (psychotherapeutic) services within the civil contract system is analyzed in this article. It is proved, that this contract is essential, two-sided and consensual.

Key words: civil regulation, healthcare, contract for the provision of psychological (psychotherapy) services, parties of the contract, contract price.

Вступ. Як відомо, цивільно-правовий договір розглядається як самостійний регулятор цивільно-правових відносин, який не тільки конкретизує положення законів та підзаконних актів, а й часто (особливо в випадках, коли нормативно-правова регламентація тих чи інших питань відсутня) виконує роль самостійного регулятора суспільних відносин. У повній мірі це стосується питань надання психологічних (психотерапевтичних) послуг, які, як вже було встановлено, на сьогодні не підлягають детальній цивільно-правовій регламентації на законодавчому рівні в Україні, лише частково – як інститут права соціального забезпечення. За таких умов саме цивільно-правовий договір виступає ключовим регулятором цієї сфери суспільних відносин. Для встановлення сутності договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг важливу роль відіграє здійснення його цивільно-правової характеристики.

Вказаним питанням у тій чи іншій мірі приділяли увагу Б. Алмазов, Ю. Аргунова, В. Горбунова, В. Ілейко, М. Казанцев, Т. Караваєва, С. Клименко, Н. Козлова, С. Філіпова та інші. У той же час питання цивільно-правової характеристики договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг свого належного висвітлення не отримало.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є здійснення цивільно-правової характеристики договору про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг.

Результати дослідження. На сьогодні існує значна кількість авторських визначень цивільно-правового договору [1; 2 та ін.]. Майже всі ці підходи тотожні за замістом легальній дефініції договору, згідно з якою ним є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (стаття 626 ЦКУ) [3]. У Цивільному кодексі України закріплено значну кількість договорів, окрім яких сторони можуть укладати й інші договори, які не суперечать загальним засадам цивільного законодавства чи передбачаються іншими законодавчими актами. Така значна кількість договорів зумовлює виникнення потреби в їх класифікації. Визначення місця того чи іншого договору у відповідних класифікаціях полегшує розуміння його сутності та

ознак. Не дарма фахівці підкреслюють, що система договорів повинна містити чітку відповідь на питання про те, чим зумовлені правові особливості того чи іншого типу (виду) договору і чому він за своєю регламентацією відрізняється від інших договорів [2, с. 134].

Цей договір є основним, двостороннім, оскільки дві сторони договору – замовник (клієнт) та виконавець (психолог (психотерапевт)) – наділені взаємними правами та обов'язками. Як приклад, клієнт має як право звернутися за отриманням психологічної (психотерапевтичної) допомоги, внести пропозиції виконавцю, відмовитися від проведення тих чи інших методик тощо, так і відповідні обов'язки – виконувати рекомендації фахівця, повідомляти йому інформацію в обсязі, необхідному для проведення належної діагностики та терапії тощо. Це стосується і виконавця. Як приклад, психолог (психотерапевт) має право відмовитися від надання психологічної (психотерапевтичної) допомоги у випадках, передбачених договором. У той же час він зобов'язаний дотримуватися умов договору, якісно та кваліфіковано надавати психологічну допомогу клієнту тощо.

Договір про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг є консенсуальним і вважається укладеним із моменту досягнення сторонами домовленості про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг та підписання відповідного договору. Проте даний підхід не виключає можливості домовленості між сторонами про те, що виконання цього договору починається не одразу, а з настанням певної події чи проходженням певного часу. Як приклад, якщо мова йде про сімейне консультування, зокрема консультування дитини, в договорі може бути передбачено необхідність надання психологічних послуг у тому випадку, коли, на думку батьків, поведінка дитини відхиляється від бажаної.

Цікавим є питання стосовно оплатності психологічних (психотерапевтичних) послуг. У разі, якщо договір є оплатним, питання про порядок і розмір оплати за цим договором вирішується сторонами і фіксується у договорі. Оскільки найчастіше цей договір є договором приєднання, то питання про ціну входить до змісту оферти, а клієнт вже на власний розсуд вирішує питання про те, акцептувати цю оферту чи ні.

Говорячи про ціну як умову договору, що розглядається, слід звернути увагу на категорії безоплатності та безкоштовності. Так, М.В. Кротов зазначає, що безоплатність означає відсутність взаємності і зустрічних дій (надання) сторін. Безкоштовність же означає, що зустрічне надання оплачується не стороною договору, а третьою особою, тобто послуга надається безкоштовно для замовника, проте вартість щодо її надання несе хтось інший [4, с. 6]. Стосовно безоплатності, то вона в контексті вказаного договору зустрічається досить рідко. Як приклад, у разі надання психологічної допомоги волонтерами чи представниками громадських організацій безкоштовно. У цьому випадку виконавець умисно обмежує свої права на отримання зустрічного надання та бере на себе відповідальність за якісне надання відповідних послуг навіть на безкоштовній основі. В інших же випадках суб'єкти, які безпосередньо надають безкоштовну психологічну допомогу, мають право вимагати компенсації витрат, пов'язаних з її наданням. При цьому здебільшого мова йде про оплату праці в рамках трудових правовідносин.

Прикладами безкоштовного для замовника надання психологічних послуг є ряд випадків, які передусім стосуються соціального захисту громадян. Як приклад, у Наказі Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» від 03.09.2012 № 537 визначено, що до соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, зокрема, належать психологічна підтримка в рамках догляду вдома, денного догляду, а також паліативного (хоспісного) догляду, корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті, надання психологічної підтримки особам у межах послуг соціальної адаптації та деякі інші [5].

У ч. 1 ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011-ХІІ [6] передбачається, що військовослужбовці, учасники бойових дій та прирівняні до них особи, особи, звільнені з військової служби, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах, в обов'язковому порядку повинні пройти безоплатну психологічну, медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах із відшкодуванням вартості проїзду до цих центрів і назад. Визначено, що порядок проведення реабілітації та відшкодування вартості проїзду встановлюються Кабінетом Міністрів України [6], який на сьогодні не є прийнятим. Отже, в цьому випадку йде мова не просто про безкоштовне надання психологічних послуг, а обов'язкове їх надання навіть із відшкодуванням вартості проїзду до відповідних установ, в яких ці послуги будуть надаватися.

Надання безкоштовних психологічних послуг також здійснюється у відповідності до Положення про психологічну службу системи освіти України від 03.05.1999 № 127 [7]. Відповідно до п. 1.2 Положення психологічна служба забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного

розвитку вихованців, учнів і студентів, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, статевих та інших індивідуальних особливостей, створення умов для саморозвитку та самовиховання, сприяє виконанню освітніх і виховних завдань навчальних закладів. У розділі V Положення визначено, що фінансування діяльності психологічної служби системи освіти та оплата праці практичних психологів і соціальних педагогів, працівників кабінетів (центрів), методистів здійснюється згідно з чинним законодавством. При цьому фінансування діяльності психологічної служби вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації (в тому числі оплати праці її працівників) здійснюється за рахунок власних коштів вищого навчального закладу [7]. Видається, саме закріплення останнього положення є причиною недостатнього поширення запровадження психологічної служби у вищих навчальних закладах, оскільки фінансування діяльності психологів є недостатнім.

Таким чином, на сьогодні психологічні (психотерапевтичні) послуги можуть надаватися як на оплатній основі (найчастіше коли мова йде про цивільно-правові відносини), так і на безоплатній – у більшості випадків, коли йде мова про відповідні послуги як елемент соціального захисту громадян. Відповідно, і договір про надання цих послуг може бути як оплатним, так і безоплатним.

Стосовно поділу договорів на користь їх учасників або на користь третіх осіб, то договір про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг може належати як до першої, так і до другої категорії. Для того, щоб довести це, перш за все слід розглянути сторін цього договору. Як відомо, в будь-якому договорі про надання послуг існує дві сторони – виконавець послуг та їх замовник.

Розглянемо сторону виконавця послуг у договорі про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг. Вже зазначалося, що в цьому дослідженні мова йде про неметодичні психотерапевтичні послуги. Отже, особи, які практикують медичну психотерапію, детально розглядатися нами не будуть. Разом із цим, говорячи про перспективи законодавчого врегулювання цих відносин і визначення чіткого і обмеженого кола осіб, які можуть надавати неметодичні психотерапевтичні і психологічні послуги, безумовно, лікарі мають належати до кола таких суб'єктів. Це важливо враховувати, оскільки, як приклад, у 2014 році в Росії було запропоновано проект закону «Про психологічну допомогу населенню в Російській Федерації», в якому чітко визначено, що психологічну допомогу може надавати тільки особа з вищою психологічною освітою [8]. Це, у свою чергу, викликало ряд обурень під час громадського обговорення вказаного проекту закону. Зокрема, фахівці зазначили, що «поза законом» залишилися фахівці з медичною освітою, які надають психологічну допомогу. Як правило, це лікарі-психотерапевти, які не обмежилися проходженням інтернатури з психіатрії і спеціалізації з психотерапії, а пройшли також підвищення кваліфікації з психологічного консультування і неметодичним видам психотерапії. Фахівцями висловлюються зауваження, що такого роду спеціалісти, безумовно, повинні мати право на професійне та легальне надання психологічних та неметодичних психотерапевтичних послуг [9]. Безумовно, з таким підходом слід погодитися. Такий підхід на сьогодні застосовується в Україні. Зокрема, у відповідності до п. 5. Наказу МОЗ «Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» від 15.04.2008 № 199, до осіб, які можуть застосовувати методи психологічного і психотерапевтичного впливу як професійну діяльність, належать: психолог – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Психологія» (магістр, спеціаліст); лікар-психолог – фахівець, який має повну вищу освіту (магістр, спеціаліст) за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «Медична психологія»; лікар-психотерапевт – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «Психотерапія»; лікар-психіатр – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «Психіатрія»; лікар-нарколог – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «Наркологія»; лікар-сексолог – фахівець, який має повну вищу освіту за напрямом підготовки «Медицина», спеціалізацію за фахом «Сексологія» [10].

На сьогодні психологічні та неметодичні психотерапевтичні послуги можуть надаватися психологами (психотерапевтами), які працюють у закладах освіти, охорони здоров'я чи соціального захисту державної чи комунальної форми власності, а також ті, які працюють як самостійні суб'єкти підприємницької діяльності або в штаті суб'єктів підприємницької діяльності приватної форми власності.

У класифікаторі видів економічної діяльності діяльність у сфері надання психологічних та неметодичних психотерапевтичних послуг належить до категорії «96.09 Надання інших індивідуальних послуг, не включених в інші групи» [11]. Саме до цієї групи найчастіше на практиці відносять діяльність із приводу надання вказаних послуг. Хоча фактично в цьому класі прямо не передбачено надання психологічних (психотерапевтичних) послуг. Натомість до нього включено астрологічну та спиритичну діяльність; утримання тварин-домашніх улюбленців, у тому числі дресирування та догляд за ними тощо; діяльність із дослідження генеалогії; діяльність салонів татуювань та пірсингу; надання послуг чистильників взуття, носіїв, послуги з паркування автомобілів тощо; концесійну експлуатацію автоматів (фотоавтоматів, апаратів для зважування, устаткування для виміру кров'яного тиску, камер схову тощо) і, нарешті, надання соціальних послуг, таких як послуги ескорту, служби знайомств,

шлюбних бюро. Видається, що для усунення неточностей правозастосування слід внести корективи до Класифікатора і доповнити відповідний пункт, вказати, що до цього класу належить «надання соціальних послуг, таких як психологічні та немедичні психотерапевтичні послуги, послуги ескорту, служби знайомств, шлюбних бюро».

Що ж до суб'єктів, які мають право на отримання психологічних послуг, то в більшості випадків психологічні послуги надаються за власним бажанням замовника незалежно від того, виконавцем цих послуг є приватний суб'єкт господарювання чи державна (комунальна) організація. У цьому випадку йдеться про укладення договору на користь його сторін.

Разом із цим, як вже було вказано вище, іноді можуть існувати виключення – наприклад, психологічний огляд і психологічну допомогу мають отримати в обов'язковому порядку учасники після повернення із зони АТО. Іншим цікавим прикладом надання психологічних (психотерапевтичних) послуг без можливої волі отримувача послуги може бути надання цих послуг малолітнім (неповнолітнім) чи недієздатним (обмежено дієздатним) особам. У цій ситуації йдеться про укладення договору на користь третьої сторони.

У цьому випадку можливо звернути увагу на досвід правового регулювання реалізації права малолітнього (неповнолітнього) пацієнта на медичну допомогу в Україні і за аналогією врегулювати відповідні відносини. Так, відповідно до статті 284 ЦКУ фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років і яка звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій. Надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, проводиться за її згодою [3]. При цьому в статті 43 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначено, що щодо пацієнта віком до 14 років (малолітнього пацієнта), а також пацієнта, визнаного в установленому законом порядку недієздатним, медичне втручання здійснюється за згодою їх законних представників [12]. Ці положення в повній мірі відповідають статті 272 ЦКУ, де вказується, що фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно. В інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники [3].

Видається, що такий підхід є універсальним та може бути поширений на відносини, які виникають у зв'язку з наданням психологічних (психотерапевтичних) послуг. У відповідному законі, в якому слід врегулювати питання надання психологічних (психотерапевтичних) послуг населенню, варто закріпити, що надання психологічної (психотерапевтичної) допомоги неповнолітнім особам у віці до 14 років має відбуватися на підставі звернення їх батьків, опікунів чи інших осіб, які представляють їх законні інтереси, за виключенням ситуацій, які мають бути передбачені в законі. На нашу думку, до такого роду ситуацій можна віднести випадки жорстокого поводження чи здійснення актів насилля стосовно дитини, випадки самостійного звернення дитини за наданням психологічної допомоги анонімно чи за телефоном довіри тощо. У віці з 14 до 18 років психологічна допомога може надаватися за ініціативою батьків чи осіб, що їх замінюють, проте в неповнолітнього має зберігатися право на відмову від продовження процесу надання відповідних послуг.

Висновки. Таким чином, договір про надання психологічних (психотерапевтичних) послуг належить до договорів про надання послуг у системі цивільно-правових зобов'язань. Цей договір є основним, двостороннім, консенсуальним (проте він може бути і реальним, про що має бути прямо зазначено у договорі). Вказаний договір може бути укладений як на користь сторін, так на користь третіх осіб. При цьому ключовим питанням на сьогодні залишається визначення та детальне нормативно-правове врегулювання статусу сторін, зокрема виконавців відповідних послуг.

Список використаних джерел:

1. Казанцев М.Ф. Концепция гражданско-правового договорного регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук / М.Ф. Казанцев. – Екатеринбург, 2008. – 533 с.
2. Романец Ю.В. Система договоров в Гражданском праве России / Ю.В. Романец. – М. : Юристъ, 2001. – 496 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
4. Лисицын Ю.П. Концепция «человеческого капитала»: медико-экономический аспект / Ю.П. Лисицын // Экономика здравоохранения. – 1998. – № 2. – С. 6–10.
5. Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати. Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 № 537 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1614-12/conv>.
6. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Закон України від 20.12.1991 № 2011-III // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.

7. Про затвердження Положення про психологічну службу системи освіти України. Наказ Міністерства освіти України від 03.05.1999 № 127 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0922-99/conv>.
8. О психологической помощи населению в Российской Федерации. Проект закона от 24 июня 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.psychologos.ru/articles/view/federalnyy_zakon_o_psihologicheskoy_pomoschi_naseleniyu_v_rossiyskoy_federacii.
9. Закон о психологической помощи в РФ: сознательное вредительство или воинствующая некомпетентность? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.b17.ru/article/25017/>.
10. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу : Наказ МОЗ України від 15.04.2008 № 199 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0577-08/conv>.
11. КВЭД 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kved.com.ua>.
12. Основы законодательства Украины про охорону здоров'я від 19.11.1992 № 2801-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.

ЛОШАК О. С.,

студент IV курсу юридичного факультету
(ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»)

ТИМЧАК В. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
(ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»)

УДК 347.9

ПРОБЛЕМИ ВИРІШЕННЯ ВІДВОДУ СУДДІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

У статті проаналізовано питання відводу судді в цивільному процесі України в суді першої інстанції. Визначається проблема відводу судді в разі одноосібного розгляду справи як у цивільному, так і в інших формах судочинства. Надаються варіанти вирішення проблеми відводу судді в разі одноосібного розгляду справи.

Ключові слова: відвід судді, суддя, цивільний процес, суд першої інстанції, одноосібний розгляд справи.

В статье проанализированы вопросы отвода судьи в гражданском процессе Украины в суде первой инстанции. Определяется проблема отвода судьи при единоличном рассмотрении дела как в гражданском, так и в других формах судопроизводства. Предлагаются варианты решения проблемы отвода судьи при единоличном рассмотрении дела.

Ключевые слова: отвод судьи, судья, гражданский процесс, суд первой инстанции, единоличное рассмотрение дела.

In the article the question of disqualification of a judge in the civil process of Ukraine in the trial court is analyzed. The problem, of disqualification at the sole consideration in civil cases as well as other forms of justice are determined. The solutions to the problems of sole disqualification of a judge at the trial are provided.

Key words: recusal, judge, civil procedure, Court of First Instance, sole hearing.

